

ІНСТИТУТ МЕДІАЦІЇ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ В УКРАЇНІ

THE INSTITUTE OF MEDIATION AS AN EFFECTIVE WAY OF THE CONFLICT RESOLUTION IN UKRAINE

Наливайко Л.Р., д.ю.н., професор,
професор кафедри загальноправових дисциплін

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Льсько Д.Ю., студент II курсу

*Навчально-науковий інститут заочного навчання та підвищення кваліфікації
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Льсько В.Ю., студент II курсу

*Навчально-науковий інститут заочного навчання та підвищення кваліфікації
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

У статті приділено увагу становленню інституту медіації як ефективного та сучасного способу вирішення конфліктів. Досліджено поняття медіаційної процедури та її закріплення на законодавчому рівні. Обґрунтовано необхідність медіації під час розв'язання конфліктів між сторонами спору. Визначено, що результатом успішної медіації є досягнута під час обговорення конкретна угода. Рішення, прийняті в медіації, можуть бути закріплені в угоді лише в разі, якщо кожна зі сторін конфлікту їх визнає. Проаналізовано напрями правового регулювання процедури медіації як сучасного методу вирішення юридичних спорів з огляду на позитивний закордонний досвід. Визначено шляхи вдосконалення правового регулювання процедури медіації у нашій державі. У статті досліджено шляхи запровадження медіації в українське правове поле через аналіз законопроекту «Про медіацію». Зроблено висновок, що проект Закону «Про медіацію» № 3504 загалом відповідає міжнародним та новітнім національним практикам впровадження медіації і є необхідним для поширення альтернативних способів врегулювання спору, а модель медіації, яка пропонується законопроектом, є найбільш оптимальною і допускає застосування медіації як на етапі перед/замість звернення до юрисдикційних органів, так і як спосіб примирення сторін судового процесу. На основі проведеного аналізу, запропоновано доповнити Проект розділами «Самоврядування медіаторів в Україні», «Дисциплінарна відповідальність медіатора», «Морально-етичні засади діяльності медіатора», оскільки кожен із вказаних розділів по-своєму важливий для законопроекту, який на сьогодні не охоплює всіх питань функціонування інституту медіації. Внесення вказаних розділів до проекту допоможе покращити функціонування інституту медіації в Україні. Зроблено висновок про те, що медіація як альтернативний спосіб вирішення конфлікту є надзвичайно ефективним, зважаючи на те, що в українському суспільстві правові відносини, пов'язані з цим інститутом фактично реалізуються у різних галузях права, незважаючи на відсутність профільного законодавчого акта. Визначено шляхи вдосконалення правового регулювання процедури медіації у нашій державі.

Ключові слова: медіація, медіатор, посередник, компроміс, інститут медіації, альтернативний спосіб вирішення конфлікту, спір, сторони конфлікту.

The article focuses on the formation of the institution of mediation as an effective and modern way of resolving conflicts. The concept of mediation procedure and its consolidation at the legislative level is studied. It is determined that the result of successful mediation is a specific agreement reached during the discussion. Decisions made in mediation can be enshrined in the agreement only if each of the parties to the conflict recognizes them. The need for mediation in resolving conflicts between the parties to a dispute is substantiated. The directions of legal regulation of the mediation procedure as a modern method of resolving legal disputes are analyzed taking into account the positive foreign experience. Ways to improve the legal regulation of the mediation procedure in our country have been identified. The article examines the ways of introducing mediation in the Ukrainian legal field through the analysis of the bill "About Mediation". It is concluded that the draft Law on Mediation № 3504 generally corresponds to international and the latest national practices of mediation and is necessary for the dissemination of alternative dispute resolution, and the mediation model proposed by the bill is the most optimal and allows the use of mediation as a pre-stage instead of appealing to jurisdictions, and as a way to reconcile the parties to the lawsuit. Based on the analysis, it is proposed to supplement the Draft sections "Self-government of mediators in Ukraine", "Disciplinary responsibility of the mediator", "Moral and ethical principles of the mediator", as each of these sections is important for the bill, which currently does not cover all issues of functioning of the institute of mediation. The inclusion of these sections in the project will help to improve the functioning of the mediation institute in Ukraine. It is concluded that mediation as an alternative way to resolve the conflict is extremely effective, given that in Ukrainian society, legal relations related to this institution are actually implemented in various areas of law, despite the lack of relevant legislation. Ways to improve the legal regulation of the mediation procedure in our country have been identified.

Key words: mediation, mediator, mediator, compromise, institution of mediation, alternative way of conflict resolution, dispute, parties to the conflict.

Постановка проблеми. Швидке та якісне вирішення правових конфліктів має позитивний вплив на розвиток суспільства і держави загалом, а також на підвищення правової свідомості та культури громадян. Вплив європейських правових традицій на правову систему України спричинив розвиток системи альтернативних способів вирішення правових конфліктів між сторонами. Зокрема, процедура медіації набуває актуальності як один із ефективних позасудових способів альтернативного врегулювання спору, особливо в часи пандемії COVID-19, коли доступ до правосуддя обмежений карантинними заходами, а епідеміологічна ситуація в країні зумовила збільшення строків розгляду

судових справи. На міжнародному рівні медіація є ефективним позасудовим методом вирішення спорів, який закріплено на законодавчому рівні держав, що зумовлюється її перевагами. Таким чином, питання ефективного регулювання вирішення спорів є досить важливим для нашої країни, а законодавче закріплення механізмів їх вирішення є основним завданням. Тому дослідження інституту медіації в Україні має важливе значення для становлення правового суспільства та забезпечення, швидкого вирішення спорів та розвантаження судової системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями дослідження альтернативних способів та шляхів

вирішення конфліктів займалися такі вітчизняні науковці, як Терещенко І., Белінська О., Дякович М., Бучко В., Запара С., Гаврилішин А., Гончарова Г., Комаров В., Кулак С., Купшерець Д., Козирев В., Бесемер Х., Борисов Е., Розман Ю., Залар А., Кузьменко С., Худякова Т., Цувіна Т., Турман Н., Притика Ю., Євсєєв О. та інші вчені. Беручи до уваги світовий досвід дослідження інституту медіації та медіаційної процедури, ми можемо визначити таких науковців, як Eric M. Runesson, Spencer D., Jean A. Mirimanoff, Brogan M., Marie-Lawrence Ni, Alexander N., Jessica A. Stepp, Krikorian A., Lawrence A. Huerta тощо.

Метою статті є дослідження медіаційної процедури як альтернативної процедури вирішення конфлікту, дослідження проблем становлення інституту медіації в Україні та його законодавче закріплення; аналіз проєкту Закону України «Про медіацію» від 19 травня 2020 року.

Виклад основного матеріалу. Вирішення правових спорів з використанням процедури переговорів та посередництва завжди були одним з основних та ефективних інструментів щодо їх вирішення, саме тому медіація стала одним з ключових аспектів на шляху реформування національного законодавства.

Медіація набула широкого поширення у різних галузях права як спосіб альтернативного вирішення конфлікту та спору, її почали активно використовувати юристи-практики. Зважаючи на той факт, що суспільні відносини, пов'язані з процесом медіації, набули значної суспільної уваги, виникла необхідність її нормативного закріплення на законодавчому рівні. Так, сьогодні у Верховній Раді України зареєстровано значну кількість законопроектів «Про медіацію», у яких пропонується нормативне закріплення різних положень, які стосуються медіаційної процедури, суб'єктивного складу, а також особливостей реалізації норм.

У науковому розумінні, медіація – це добровільний процес, у якому посередник, незалежний від сторін конфлікту, полегшує переговори між ними щодо їх власного вирішення спору, допомагаючи їм систематично відокремлювати спірні питання одне від одного та розробляти варіанти їх вирішення досягаючи певної згоди, що задовольняє інтереси та потреби всіх спірних сторін [1, с. 36]. Відповідно до проєкту Закону України «Про медіацію», це добровільна, позасудова, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [2]. Тож, під медіацією законотворець розглядає позасудову процедуру відповідно до якої медіатор проводить переговори між сторонами конфлікту відповідно до певного порядку дій та намагається спонукати сторін до взаєморозуміння та примирення, шляхом визначення найбільш оптимального варіанту вирішення спору.

Альтернативне вирішення конфлікту можна також визначити як застосування способу вирішення спору і врегулювання правового конфлікту без звернення до державних інституцій, або комбінації таких способів для забезпечення швидкого та ефективного урегулювання суперечностей, що виникли між сторонами, досягнення найбільш взаємоприйнятної угоди між учасниками спору [3, с. 8]. Метою медіації є обговорення, усвідомлення й опрацювання складної конфліктної (проблемної) ситуації задля оптимального виходу з неї. В обговоренні має бути місце різним поглядам, думкам, часто несумісним, щодо самих подій або варіантів виходу з важкої ситуації [4, с. 102]. Результатом успішної медіації є досягнута під час обговорення конкретна угода. Рішення, прийняті в медіації, можуть бути закріплені в угоді лише в разі, якщо кожна зі сторін конфлікту їх визнає.

На основі зазначених положень можемо констатувати, що основну роль у здійсненні медіаційної процедури відіграє медіатор, оскільки завдяки його участі у переговорах сторони знаходять собою точки дотику та шляхи вирі-

шення спільного вирішення конфлікту. Варто підкреслити, що, на відміну від судового процесу, в якому суд виступає арбітром спірних правових відносин та приймає рішення за сторін, медіатор підводить сторін до спільного вирішення їх спору.

Проаналізувавши зазначені вище позиції, можемо стверджувати, що запровадження інституту медіації є позитивним чинником у правовому полі, за часів стрімкої реформації норм права та правових інститутів, медіація спростить та полегшить вирішення конфліктних ситуацій, дасть змогу його учасникам вирішити конфлікт мирним та добровільним шляхом, а також дасть змогу ризикнути судову систему. Однак запровадження інституту медіації у національну правову систему супроводжується низкою детермінант, які ускладнюють її реалізацію, зокрема, спостерігається низька правова культура населення та неточне розуміння змісту медіації як альтернативи вирішення спору традиційному судовому процесу.

Крім того, деякі юристи-практики, зокрема судді, критично ставляться до медіації, здійснюваної за допомогою посередників, вважаючи, що саме система судового розгляду суперечок корелює з принципом та поняттям верховенства права, має фундаментальні розбіжності з позасудовими, і відповідно, менш формальними інструментами вирішення спорів – арбітражем, медіацією, переговорами [5]. Стверджується, що перевага судової процедури полягає в можливості забезпечити виконання винесеного рішення і його відповідність загальноприйнятим цінностям, а інтерпретація правових норм – справа офіційно уповноважених посадових осіб, а не фахівців, які діють приватно.

Порівнюючи процес медіації і судову процедуру вирішення спору, слід зазначити, що судове вирішення спору ґрунтується на прямому застосуванні норм права, тоді як медіація базується на використанні правових норм враховуючи принцип справедливого вирішення спору з урахуванням інтересів обох сторін. Залучення медіатора як посередника спору дає змогу усунути психологічний бар'єр, що існує при прямому спілкуванні сторін спору. Залучивши до переговорного процесу кваліфікованого посередника, сторони визнають свою готовність до компромісу. Учасники медіації приймають рішення (на відміну від судового розгляду, під час якого рішення ухвалює безпосередньо суддя), що влаштовує їх обох, а посередник лише створює умови, які дають можливість коректно вести обговорення суті справи.

Процес медіації – суворо конфіденційний, тоді як судовий розгляд зазвичай є процедурою публічною. Суд визначає, коли процес розпочнеться, коли закінчиться і як проходитиме. Ґрунтуючись на відповідних нормах чинного законодавства, суд приймає рішення та оголошує його сторонам. У процесі ж медіації всі учасники мають можливість контролювати ситуацію [6, с. 149]. Судовий розгляд завжди передбачає наявність переможця і того, хто програв, а медіація налаштована на пошук взаємовигідного та взаємоприйняттого розв'язання спору.

Впровадження інституту медіації є досить логічним кроком на шляху реформації та створення правових інститутів. Нормативне закріплення та регламентація механізму забезпечення медіаційної процедури як альтернативний спосіб вирішення конфліктів надасть змогу учасникам конфлікту більш швидко та якісно вирішити спір без залучення до судового процесу, основним недоліком якого є його тривалість у часі. Оскільки, вирішуючи спір разом, сторони конфлікту за допомогою медіатора знаходять оптимальний спосіб його подолання, що однаково підходить кожній стороні, у А от у разі здійснення судового процесу переможцями рідко залишаються обидві сторони, що потім провокує звернення їх до апеляційних та касаційних інстанцій.

Законодавче закріплення інституту медіації сьогодні знаходить своє втілення в проєкті Закону України «Про

медіацію», втім, не варто забувати і про регулювання стандартів медіатора, що нерідко називають його професіоналізацією. Таке регулювання зміцнює посередництво та роль посередника в проведенні переговорів, переходячи від життєвих навичок, ведення переговорів, що вимагають навчання, оцінювання та сертифікацію медіаторів. Так, досвід Австралії, Німеччини, Китаю показує, що забезпечення якості проведення процедури медіації шляхом сертифікації та акредитації медіаторів дає змогу збалансувати гнучкість, різноманітність та інноваційність процедури [7].

Професійна підготовка медіаторів розглядається як: передумова доступу до професії медіатора та отримання кваліфікації медіатора як рівня професійної майстерності; формування системи знань, навичок та компетентностей медіаторів, зокрема відповідно до їх майбутньої спеціалізації; формування відповідних морально-етичних якостей медіатора; гарантія дотримання медіаторами принципів медіації та процедурної справедливості; важлива умова шанобливого ставлення суспільства до професії медіатора [8]. З огляду на вказане можемо зазначити, що побудова інституту медіації в Україні – це важкий та копіткий процес, а його законодавче закріплення повинно не тільки відобразити механізми та функції медіаційної процедури, а й чітко окреслювати роль медіатора у ній, описуючи вимоги до його професійних, етичних та комунікаційних здібностей. Окрім запровадження профільного закону, доцільно також розробити кодекс етики медіатора.

Коло застосування медіаційної процедури є настільки великим, що включає навіть вирішення кримінальних правопорушень, таких як, наприклад, крадіжка. Однак попри таку світову популярність інститут медіації та його поширення в Україні, судова система лишається одним із основних способів вирішення конфліктів в Україні через низьку правову культуру та обізнаність серед населення.

Сьогодні можна спостерігати випадки, коли витрати, пов'язані зі сплатою судового збору, послуг адвоката та інше перевищують ціну позову. Навантаженість на судову систему, що спричинена значною кількістю судових справ та терміном їх розгляду, вказують на нездатність судової системи вчасно та якісно вирішувати спори порівняно з процедурою медіації.

Для дослідження ефективності інституту медіації, варто звернути увагу на запропоновані у проекті Закону положення. Так, медіація як альтернативний спосіб позасудового вирішення спору являє собою зустріч учасників конфлікту за участі посередника – медіатора. Вказана зустріч передбачає обговорення спору сторонами, з'ясування його причини та шляху подолання, на відміну від судового процесу метою якого є встановлення факту наявності вини одного з учасників спору та задоволення вимог іншого. Крім того, на відміну від судового процесу, процес медіації є добровільним, що позитивно впливає на гармонізацію відносин між учасниками конфлікту. Головною метою медіаційної процедури є досягнення згоди між сторонами конфлікту, за рахунок досягнення компромісу та задоволення вимог кожного.

Роль медіатора у медіаційній процедурі є досить вагомою, оскільки він як посередник не приймає жодних рішень, щодо вирішення спору, а навпаки допомагає сторонам конфлікту дійти до примирення шляхом виявлення перешкод та розробки стратегій їх подолання. Процедура медіації є приватною та конфіденційною, що зазвичай проводиться в нейтральному та зручному для сторін місці.

Відповідно до частини 2 статті 15 проекту Закону України «Про медіацію», процедура починається з моменту укладення сторонами медіації договору про проведення медіації. За відсутності письмового договору про проведення медіації вважається, що медіація починається з моменту, коли сторони вчинили дії, необхідні для початку медіації [2]. Медіація зазвичай почина-

ється зі спільної зустрічі сторін конфлікту, їх адвокатів, а в деяких випадках і представників страхової компанії. Медіатор роз'яснює сторонам їх права та обов'язки, пояснює формат процедури та обговорює конфіденційний та необов'язковий характер провадження. Потім медіатор по черзі заслуховує сторін конфлікту, їх адвокатів у випадку наявності визначаючи спірні питання та шляхи подолання конфліктної ситуації.

Після спільної зустрічі медіатор, як правило, відокремлює сторони та розпочинає зустрічі з ними у серії приватних конфіденційних зустрічей. На цих переговорах посередник працює з кожною зі сторін окремо аналізуючи спір з кожною стороною для розробки варіантів його врегулювання. Розробивши план дій медіатор повертається до спільних зустрічей з обома сторонами, поки конфлікт не буде вирішено та досягнуто згоди між сторонами його сторонами.

Відмінність медіаційної процедури від судової полягає у тому що, на відміну від судді медіатор не виносить рішень, а спонукає сторін приймати власні рішення, де, на відміну від судового рішення, переможцем залишається кожна зі сторін конфлікту. Для цілковитого розуміння процесу медіації необхідно ознайомитись із його основними компонентами, такими як нейтральність, самостійність, економічність, ефективність та результативність.

Нейтральність є одним із ключових пунктів процедури медіації, де медіатор є незалежною та неупередженою особою під час вирішення спору. Здійснюючи посередництво медіатор повинен контролювати процес та утримуватися від підтримки однієї зі сторін спору і від спроб вплинути на результат переговорів без згоди сторін.

Самостійність медіаційної процедури полягає в здатності сторін самостійно визначити медіатора процесу, місце та час проведення переговорів, формат медіаційної процедури та умови медіаційного договору по завершенню процедури. Найголовнішим проявом самостійності є те, що сторони самі вирішують конфлікт та знаходять його рішення, прийнятне для всіх.

Як економічність трактується дешевизна процесу та економія часу порівняно з судовим провадженням, що полягає в більш швидкому вирішенні конфлікту.

Ефективність медіаційної процедури ґрунтується на швидкому та якісному вирішенні спору, задоволенні очікувань обох сторін конфлікту. Ефективний медіатор допоможе зрозуміти підстави конфлікту та його чинники, розробити план дій, щодо його подолання враховуючи інтереси обох сторін, в результаті чого наприкінці медіаційної процедури обидві сторони будуть задоволені результатом.

Результативність медіаційної процедури базується на вирішенні спору, в порівнянні судовим процесом де статистика виконання судових рішень дуже мала, процедура медіації сприятиме задоволенню вимог учасників конфлікту вже на етапі проведення медіаційної процедури, та одразу по її завершенню. Крім того медіація сприяє збереженню та продовженню відносин між учасниками конфлікту, що також є корисним для нашого суспільства.

Схожі умови ми спостерігаємо в проекті Закону України «Про медіацію» ухваленим Верховною Радою України 15 липня 2021 р. Вказаний проект закону на державному рівні закріплює можливість проведення медіаційної процедури, як альтернативний позасудовий спосіб вирішення конфлікту між сторонами за допомогою медіатора. Відображає сферу застосування медіаційної процедури, її засади та принципи, роль медіатора у проведенні медіаційної процедури та вимоги до нього.

Для забезпечення ефективності функціонування Закону України «Про медіацію» проект можна розширити такими розділами, як: «Самоврядування медіаторів в Україні», «Дисциплінарна відповідальність медіатора», «Морально-етичні засади діяльності медіатора», оскільки

кожен із вказаних розділів по своєму важливий для законопроекту, який на даний час не охоплює всіх питань функціонування інституту медіації. Внесення вказаних розділів до проекту допоможе покращити функціонування інституту медіації в Україні.

Висновки. Процедура медіації є одним з дієвих механізмів позасудового вирішення спору, поширення та використання якого сприятиме розвитку правового суспільства, допоможе розвантажити судову систему та полегшити роботу адвокатів. Застосування медіації є доцільним способом вирішення широкого кола конфліктів та правових спорів. Законодавче закріплення інституту медіації – важливе завдання для розвитку суспільства і держави, оскільки без профільного закону немає чіткого та цілісного бачення медіаційної процедури як альтернативного способу вирішення конфлікту, внаслідок чого

виникає недовіра до цієї процедури та пошук інших шляхів вирішення конфлікту.

Отже, інститут медіації є головним інструментарієм подолання конфліктних ситуацій та спорів у сучасному правовому суспільстві, однак, як і кожний метод подолання конфліктів, медіація не може бути єдиним та універсальним методом, оскільки вона має як свої переваги, так і недоліки, а також особливості та межі застосування. Саме тому багато вітчизняних науковців та юристів очікують на появу профільного закону, що поклав би край багатьом суперечностям, пов'язаним з використанням медіаційних процедур, та дав би старт загальному поширенню та використанню інституту медіації, що, безумовно, вивело б вирішення спорів в Україні на новий рівень, забезпечивши позитивний розвиток як правового суспільства, так і суспільства загалом, позиціонуючи Україну як сучасну правову державу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Spencer D., Brogan M. *Mediation Law and Practice*. New York : Cambridge University Press. 520 p.
2. Промедіацію: проект Закону України від 19 травня 2020 р. № 3504. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68877.
3. Притика Ю.Д. Альтернативне вирішення спорів : підручник. Дакор, 2021. 436 с.
4. Білик Т., Гаврилюк Р., Городиський І. та ін. Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / за ред. Н. Крестовської, Л. Романдазе. Одеса : Екологія, 2019. 456 с.
5. Череватюк В.Б., Яценко А.В. Інститут медіації в Україні: перспективи розвитку та закордонний досвід. *Юридичний вісник*. 2020. URL: <https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/45709/1/9.pdf>.
6. Альтернативні способи вирішення цивільних спорів за законодавством України : навч. посіб. / Верба-Сидор О.Б., Воробель У.Б., Грабар Н.М., Дутко А.О., Юркевич Ю.М.; за ред. канд. юрид. наук, доц. О.Б. Верби-Сидор. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 416 с.
7. International Finance Corporation. 2016. *Making Mediation Law. Mediation Series*. Washington, DC. International Finance Corporation, author: Nadja Marie Alexander URL: https://www.researchgate.net/publication/313895443_Making_Mediation_Law
8. Мазаракі Н. А. Теоретико-правові засади запровадження медіації в Україні : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2019. 42 с.